

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Актуальність дослідження. Однією із ключових тенденцій сучасної державної політики України є орієнтація на активне входження до європейської та світової спільноти. Перехід до ринкових відносин, структурна перебудова економіки, політичні процеси, криза самої вищої школи потребують пошуку нових підходів до підготовки фахівців, здатних працювати в цьому столітті. Використання європейського досвіду в сфері освіти на шляху входження України в Європу є одним із пріоритетів розвитку вищої освіти України. Відповідно до вимог Болонського процесу Україна зобов'язалась узгодити освітню політику щодо створення Європейського регіону вищої освіти. В сучасній Україні освіта «базується на національній ідеї вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні та примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати справжнього громадянина України, для якого потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього й професійного рівня асоціюється із зміцненням своєї держави» [8, 361].

Постановка проблеми в загальному вигляді. Згідно поглядам провідної вітчизняної дослідниці О. Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості студента й може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для всіх студентів, на суб'єктивні надбання одного студента, що їх можна виміряти [12, 67].

Для реалізації запропонованої моделі необхідно використовувати сучасні підходи у викладанні, чому, в свою чергу, відповідають інноваційні педагогічні технології. На наш погляд, саме інноваційні педагогічні технології якнайкраще відповідають меті розвитку вміння до неперервної самоосвіти та самовиховання студента і фахівця. Їхній психолого-педагогічний зміст саме у забезпеченні єдності освіти та виховання, гармонійного інтелектуального та особистісного зростання майбутніх фахівців.

З огляду на вище викладені положення **метою нашої статті** виступає визначення структури професійної компетентності майбутніх учителів (студентів-філологів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В педагогічній науці активно обговорюється проблема вдосконалення системи освіти шляхом застосування компетентнісного підходу (В. Аніщенко, В. Бездухов, В. Болотов, М. Волошина, Т. Добутько, Б. Ельконін, І. Зімня, А. Маркова, А. Михайличенко, О. Овчарук, В. Серіков, А. Тубельський, В. Ягупов тощо). У сучасній педагогічній науці досліджуються різні його аспекти в освіті – від розуміння категорії «професійна компетентність», як складного багатовимірного феномену (М. Волошина, О. Дахін, Б. Ельконін, А. Михайличенко, П. Третьяков, С. Шишов), розкриття її змісту (В. Бездухов, А. Маркова, С. Мишина, О. Правдина), моделювання процесу її формування (В. Введенський, В. Болотов, В. Серіков), визначення ключових компетентностей (І. Зімня, Г. Селевко, П. Третьяков, Т. Шамова) до проблеми формування компетентності у майбутніх фахівців (О. Гура, С. Козак, О. Мармаза, Т. Сорочан, Л. Троєльнікова). Проблеми інноваційних педагогічних технологій, що використовуються для формування професійної компетентності майбутніх фахівців, знайшли відображення у працях Н. Волкової, І. Дичківської, Т. Кошманової, С. Максимюк, О. Падалки, М. Фіцули.

Виклад основного матеріалу. Психолого-педагогічні публікації

свідчать про значний інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників до визначення змісту поняття «компетентність». Спроби науковців дати його визначення демонструє різне розуміння ними змісту цього поняття. Наприклад, «компетентність» трактується як:

– «...здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов'язків» [4, 10];

– «...не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації» [5, 96];

– «...інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності» [13, 139];

– «...володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до цієї компетенції й предмету діяльності» [15, 60].

Узагальнюючи наведені вище основні визначення поняття «компетентність», подаємо створену нами схему основних елементів компетентності фахівця. Наведена схема не вичерпує всіх аспектів категорії, що нами аналізується, але показує їх взаємозв'язок (див. Рис. 1).

Рис. 1. Основні елементи компетентності фахівця

Вагомим внеском до розгляду питань компетентностей є документи міжнародних організацій у сфері освіти. Міжнародна комісія Ради Європи в своїх документах розглядає поняття «компетентність» як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання.

Відома вітчизняна дослідниця компетентнісного підходу в країнах Європи та Україні **О. Овчарук**, узагальнюючи погляди експертів Ради Європи, вважає, що компетентності фахівця передбачають:

- спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [7, 7].

Значну спробу систематизувати й узагальнити досвід багатьох країн у галузі компетентностей зробила програма «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo», що була започаткована у рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади. Експерти програми «DeSeCo» визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії [7, 9].

Вважаємо за доцільне звернутися до питання *системи компетентностей в освіті*. Так, згідно **О. Пометун**, система компетентностей в освіті складається з таких груп:

ключові – тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;

загально-галузеві — їх набуває студент упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх курсах університету;

предметні компетентності – їх набуває студент упродовж вивчення того чи іншого предмету на всіх курсах університету [12, 67].

Обґрунтуємо більш докладно зміст поняття «компетентність» у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти.

На думку міжнародних експертів, поняття «*компетентність*» охоплює:

1. Задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання).
2. Використання знань і вмінь на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної роботи.
3. Здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати запланованих результатів.
4. Здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях.
5. Здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності [5, 96-97].

Аналіз змісту визначень поняття «компетентність» показує, що практично кожне з них включає, як основні характеристики, знання, так і досвід у певному виді діяльності. Компетентність формується, розвивається і проявляється в процесі конкретної діяльності, а не абстрактної.

Оскільки наше дослідження безпосередньо стосується професійної діяльності фахівців, то в плані цілеспрямованого формування професійної компетентності у студентів ВНЗ суттєвий інтерес представляє її зміст.

Провідна російська дослідниця ***Т. Шамова***, основними **видами професійної компетентності** вважає:

- спеціальну компетентність, пов'язану з безпосередньою професійною діяльністю;
- соціальну компетентність, яка реалізується у вмінні співробітничати, організовувати спільну діяльність колективу на досягнення цілей, брати на себе відповідальність за спільні результати;
- особистісну компетентність – здатність до саморозвитку,

самовдосконалення, самореалізації, прагнення до постійного підвищення своєї освітньої компетентності;

- вміння організувати свою працю;
- оволодіння лідерськими якостями в сукупності з харизмою [16,

3].

Дві останні позиції переліку видів професійної компетентності за Т. Шамовою передбачають володіння організаторськими здібностями, направленими як на себе (самоорганізацію, самодисципліну, відповідальність тощо), так і на інших (приймати рішення, розподіляти обов'язки, контролювати виконання завдань тощо). Звісно, їх можливо об'єднати, що утворивши, таким чином, новий вид компетентності – **організаторську компетентність**.

На думку професора **В. Ягунова**, професійна компетентність проявляється в діяльності і не може обмежуватися тільки певними знаннями, вміннями та навичками. Можна навести багато прикладів щодо студентів-відмінників, зазначає він, які не змогли оптимально застосувати набуті фахові знання в конкретних виробничо-управлінських ситуаціях. У зв'язку з цим, зазначає В. Ягунов, щоб бути компетентним фахівцем, «мало мати фундаментальну теоретичну і практичну види підготовки, а необхідно бути творчою особистістю, професійно та психологічно готовим і здатним до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності» [17, 6].

На думку **О. Гури**, основними **компонентами професійної компетентності фахівця** є наступні:

- 1) **знання** – в більшості – логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості.
- 2) **вміння** – психічні утворення, які полягають в засвоєнні людиною способів і навиків діяльності.
- 3) **навички** – дії, сформовані в процесі повторення і доведені до автоматизму.

4) **професійна позиція** – система сформованих установок і орієнтацій, відношення і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки. процес формування професійної позиції базується на спрямованості особистості (психологічна властивість, яка поєднує цінності, прагнення, потреби особистості).

5) **індивідуально-психологічні особливості людини** – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки та виявляються в якостях особистості.

6) **акмеологічні варіанти** – внутрішні збудники, які обумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконалення [3, 60].

Розглядаючи професійну компетентність студента-філолога, варто зауважити, що як майбутній вчитель іноземної мови він повинен володіти професійною компетентністю педагога, що включає в себе такі компоненти:

- спеціальна і професійна компетентність в сфері дисципліни, яка викладається;
- методична компетентність в сфері способів формування знань, вмінь та навичок;
- соціально-психологічна компетентність в сфері процесів спілкування;
- диференційно-психологічна компетентність в сфері мотивів, здібностей, спрямованості;
- аутопсихологічна компетентність в сфері переваг та недоліків своєї діяльності і особистості [9, 46].

Міжнародні організації у галузі освіти також приділяють значну увагу питанню визначення компетентностей вчителів. Зокрема, варто відзначити доповідь Європейської Комісії «Ключові

компетентності – планування навчальних програм» щодо програми «Освіта та підготовка 2010», де зазначаються такі компетентності, що ними повинні володіти майбутні вчителі:

- вміння самостійно навчатися;
- вміння аналізувати свою діяльність;
- вміння вести дослідницьку роботу, що є частиною професійного розвитку;
- набуття культури навчання протягом життя;
- вміння критично оцінювати свої методи;
- вміння злагоджено працювати у колективі [18, 2].

Узагальнюючи вище наведені переліки компетентностей, ми пропонуємо їх співставлення у Таблиці 1.

Таблиця 1. Компоненти професійної компетентності майбутніх вчителів (порівняльний аналіз)

<i>Вітчизняний підхід</i>	<i>Європейський підхід</i>
спеціальна та професійна компетентність	вміння вести дослідницьку роботу, що є частиною професійного розвитку
методична компетентність	вміння самостійно навчатися набуття культури навчання протягом життя
соціально-психологічна компетентність	вміння злагоджено працювати у колективі
диференційно-психологічна компетентність	вміння аналізувати свою діяльність
аутопсихологічна компетентність	вміння критично оцінювати свої методи

Насьогодні головним виміром якості функціонування освітньої системи є здатність молодого покоління повноцінно жити й активно діяти у реаліях сучасного світу, постійно самовдосконалюватись, адекватно реагувати на зміни, особливо у періоди технологічних та цивілізаційних проривів. Для забезпечення цих цілей необхідно здійснювати активний пошук і впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Саме поняття «технологія» є словом грецького походження, яке в оригіналі означає знання про майстерність («**techne**» – мистецтво, «**logos**» – наука, закон). Академік С. У. Гончаренко визначає його як «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» [2, 331]. Спираючись на цю дефініцію, сучасні українські науковці, які досліджують зазначене поняття,

пропонують власні тлумачення цього терміну. Проте, незважаючи на таку різноманітність у підходах, дослідники охоче оперують цим терміном як провідною педагогічною категорією. Таким чином маємо наступні визначення терміну «педагогічна технологія»:

- педагогічна технологія – це педагогічно і економічно обґрунтований процес досягнення гарантованих, потенціально відтворюваних, запланованих педагогічних результатів, який включає формування знань і умінь учнів розкриттям спеціально переробленого змісту і який реалізується строго на засадах НОП і поетапного тестування **[10, 602]**;

- педагогічна технологія – це наука про розвиток, освіту, навчання і виховання особистості на основі позитивних загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки, а також основ інформатики **[11, 11]**;

- педагогічна технологія – проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці; це змістова техніка реалізації навчально-виховного процесу. Педагогічна технологія – це не застигла схема, в яку вмонтовується педагогічний процес, а результат глибоко продуктивної, творчої праці з оцінки і гармонізації багатьох чинників, що визначають ефективність процесів навчання і виховання **[1]**;

- педагогічна технологія – комплексний, інтегрований процес, що включає людей, ідеї, засоби і способи організації діяльності для аналізу проблем, що охоплюють основні аспекти засвоєння знань (Асоціація з педагогічних комунікацій і технологій США) **[6, 34]**.

Узагальнила наведені вище визначення сучасна українська дослідниця І. Дичківська. На її думку, слід виокремлювати три рівні використання поняття «педагогічна технологія». Перший – загальнопедагогічний:

загальнопрактична, загально виховна технологія характеризує цілісний освітній процес у даному регіоні, освітньому закладі, на певному рівні навчання чи виховання. У цьому випадку педагогічна технологія тотожна педагогічній системі: вона містить сукупність цілей, змісту, засобів і методів навчання (виховання), алгоритм діяльності суб'єктів і об'єктів процесу. Другий рівень – предметно-методичний: педагогічна технологія застосовується в якості «окремої методики», тобто як сукупність методів і засобів для реалізації певного змісту навчання та виховання в межах одного предмета, групи, педагога. На третьому рівні педагогічна технологія використовується як локальна (модульна) і являє собою технологію окремих частин навчально-виховного процесу, вирішення окремих дидактичних і виховних завдань, як-от: технологія окремих видів діяльності, формування понять, виховання окремих особистісних якостей тощо [6, 35].

Серед технологій навчання, що використовуються у вищих навчальних закладах освіти, варто виокремити наступні: кредитно-модульно-рейтингова технологія, інформаційні технології навчання, технологія дистанційного навчання, технологія самоосвіти, особистісно зорієнтоване навчання, креативні творчі технології, портфоліо, технологія проблемного навчання, технологія кооперованого навчання, технологія кейс-методу, технологія навчання на основі латерального мислення.

Кожна із зазначених педагогічних технологій не існує ізольовано від інших, а отже постає питання ефективного їх комбінування для успішного досягнення цілей навчання. Зокрема, існує необхідність виокремити ті педагогічні технології, які б забезпечили формування у студентів професійної компетентності. Природно, що впровадження низки інноваційних педагогічних технологій у навчання потребуватиме перегляду змісту навчальних курсів, а разом з тим методів, прийомів і засобів навчання.

Висновки.

1. Болонська декларація та сучасні вітчизняні освітянські документи вимагають підготовки майбутніх учителів на основі принципів компетентнісного підходу.

2. Узагальнюючи наведені визначення, що ними оперують українські та іноземні дослідники, подаємо основні елементи компетентності фахівця. На нашу думку, до основних елементів компетентності фахівця належать: професійні знання, вміння, навички, досвід; готовність до діяльності; ставлення до компетенції та предмету діяльності; особистісні якості фахівця; прийняття рішення та відповідальність за нього.

3. Наразі дуже актуальним є дослідження Т. Шамової про види професійної компетентності. Підсумовуючи її підхід до цього питання, ми вважаємо, що основними видами професійної компетентності виступають: спеціальна, соціальна, особистісна та організаторська компетентності.

4. Ми приєднуємося до розробленого О. Гурую переліку основних компонентів професійної компетентності фахівця, що вміщує знання, вміння, навички, професійну позицію, індивідуально-психологічні особливості людини та акмеологічні варіанти.

5. У результаті співставлення вітчизняного та європейського підходів до компонентів професійної компетентності майбутніх вчителів з'ясувалося, що, не дивлячись на різну кількість позицій, їхня сутність, в основному, збігається.

Література

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гура О. І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
4. Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста. – К.: УШКККО, 1995. – 80 с.

5. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
6. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики: Навчальний посібник. – Рівне: РДГУ, 2001. – 233 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. –112 с.
8. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
9. Кузьміна Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
10. Максимюк С. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 667 с.
11. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник – К.: Видавничий центр “Просвіта”; Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам’яті України”, 2000. – 368 с.
12. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. — В кн.: «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики»/ Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
13. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
14. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы ко второму заседанию методологического семинара. – М., 2004. – С. 9.
15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
16. Шамова Т. И. Система последиplomного образования руководителей образовательных учреждений: Опыт, проблемы, перспективы // Педагогическое образование и наука: Науч.-метод. журнал. – 2004. – № 3. – С. 3-9.
17. Ягунов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти // Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – Т. 71. – 2007. – С. 3-8.
18. Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster «Key Competences – Curriculum Development». – 2008. – 6 p.